

повикващо въ конака българският мухтари — градски агенти, и по-първите и по-богати българи и имъ казваше:

— Чораджиларь! да видимъ сега колко сте върна рая на много милостния нашъ баща — падишаха. Той иска отъ васъ да му доставите въ нѣколко дена толкова оки сухари отъ чисто бѣло брашно, толкова оки оризъ и толкова коли, готови да носят припаси на войската. Разбрехте ли! — биваше последната дума на каймакамина, на която българитѣ добре разбираха значението.

— Много добре, ефенда, ще гледамъ да се отсрамимъ предъ падишаха, комуто Аллахъ да продължи живота на мнозина лѣта, — отговаряха смирено призованиетѣ.

Отъ конака, българитѣ отиваха въ общинската стая, въ старото училище въ черковния дворъ, повикваха още нѣколци оца отъ маҳалата да съмѣтнатъ какво и колко се иска отъ тѣхъ и разпредѣляха на всѣма кѫща по колко гроша сепада да даде. Разбира се, повечето даваха богатѣ и въ опредѣленото време всичко биваше готово и се предаваше на на-длежното мѣсто. При всичко, че добри надици се плащаха, пакъ можчно се намираха колари да каратъ колата. И ози, който биваше принуденъ да отиде съ колата, се прощаваше съ домашните си, защото съмѣтните бѣше, ще се завърне здравъ и живъ. Единъ коли отиваха въ Казанлѣкъ, други въ Пловдивъ и София.

Българи, турски войници.

Презъ втората половина на месецъ ноемврий Плѣвенъ, недостъпната Плѣвенъ, падна, бѣше превзетъ отъ руските войски.

Говорѣше се, че правителството щило да взема войници и отъ българитѣ. Тази новина не ни много хареса, обаче излѣзна вѣрина.

Единъ денъ глашатай извести следующата заповедь: „Известява се на всички християни, способни да носятъ оружие, да отидатъ на конака и да се запишатъ войници. Който не отиде, голѣма глоба ще плати и ще се счита царски не-приятелъ, х-а-а-а!“

За тази бавнинска милост на падишаха женитѣ казнаха, че турцитѣ парично събиратъ мжетѣ имъ, за да ги поставятъ срещу руските войски да ги избиятъ.

Всичко бѣ възможно.

Както и да е, като младежи по на 22 години, способни да носятъ пушка, но не похваляни такава до сега, отидохме въ конака съ приятеля ми Георги Кацаровъ да се запишемъ.

Конакътъ бѣше на мѣстото дето съ сега казармитѣ на 10-и Родопски полкъ. Като се вѣзаше презъ голѣмитѣ дву-крилни врати въ широкия дворъ, отъ дѣсна страна имаше нѣколко низки здания, дето се помѣщаваше телеграфо-пощенската станция. Пощата, т. е. простата кореспонденция, приемаше и предаваше единъ турчинъ въ дюкняна си, въ папукчииската чаршия. За да дадешъ писмо, разбира се, просто, освенъ таксата за написване адреса и на турски езикъ, трѣбаше да платишъ 10 пари на пощаджиата да ти го напишеш. Сѫщо ще дадешъ 10 пари бакшишъ — подаръкъ и на раздавача на писмата.

Отъ лѣва страна на двора бѣха: затворитѣ, жандармийската казарма, кафеджийницата, складътъ на барута (барутъ-хането), кончежничество и жилището на каймакамина. А въ днъто на двора бѣше конакътъ, масивно и по новия стилъ дветежно здание. Тамъ бѣше кабинета на каймакамина, канцеларията му и заседаваха разни „мезлиши“ — съвети, както и „белиджието“ — градски съветъ. За да се изкачишъ на горния етажъ, трѣбаше да си събущаш обущата долу до стълбата и да ги оставишъ да ги пази нарочно поставено лице „папукчи-башъ“. За забелязване бѣ, че при толкова чифта обуща, които се оставяха презъ дѣнь, никога не е имало оплакване за промѣнени или изгубени обуща.

Преди дохаждането на руситѣ и въ българскиятѣ кѫщи имаше този турски обычай: било домашнитѣ, било гоститѣ, преди да вѣзатъ въ стаята, събуваха си обущата и по чорапи влизаха въ стаята. Единъ предразсѫдъкъ имаше у българитѣ по това нѣщо. Казваха, че, ако се посипе малко ситна соль въ обущата на нѣкой гость, който се е заседѣлъ повече, отъ колкото приличното го изисква, тогава ставала и си отивалъ. Това се правѣше по нѣкога повече за съмѣхъ. Но да се повърна на думата си.

Въ една отъ голѣмитѣ стани, въ долния етажъ на конака, заседаваха наборната комисия, състояща се отъ по единъ човѣкъ отъ всѣма народностъ въ града. Дворътъ около зданието и голѣмия коридоръ бѣха пълни съ българи. Съ мѣжа си пробихме путь и се настанихме до вратата на стаята. Колко свободни се усъщахме сега и спокойно наблюдавахме запитнитѣ (стражаритѣ), които се движеха нагоре-надолу,

нъщо, което по-рано от страхъ не съмѣхме да направимъ. И тѣ бѣха стапали други, исѣбѣха груби, лесно раздразнителни и нѣмаше вече да чуешь отъ устата имъ думата „гяуръ“ (невѣрникъ), а когато минаваха между навалицата, кратко казваха: „Дуръ гечеимъ, бе, чорбаджи“ (стойте да замина, бе, чорбаджи). Какво не правеше страхътъ отъ русите! Тѣ бѣха още далечъ, но страхътъ отъ московеца бѣше се западилъ въ сърдцата имъ.

Слѣдъ дълго чакане, дойде редъ да влѣзна въ стаята,

Георги Хр. Стоиловъ.

- Името ти? — ме попитаха бѣрзо на турски.
- Христо-оглу Георге — (Христовъ синъ Георги).
- На колко си години?
- На 22 години.
- Каква народностъ?
- Българинъ.
- Отъ коя махала?
- Отъ Вароша.

— Суваре ми, пиаде ми? — т. е. какъвъ войникъ желашъ да бѫдешъ, кавалеристъ ли, или пехотинецъ?

— Пиаде — пехотинецъ.

— Чикъ — изѣльъ.

Съ мжка си отворихъ пѣтъ презъ навалицата до вратата, дето приятелъ ме попитаха какъвъ се записахъ.

Слѣдъ записването и на приятеля ми Георги Кацаровъ, излѣзхомъ вътъ на двора да погледамъ какъ се обучаватъ българитѣ войници. Заварихме ги да си почиват и се разговаряятъ съ мюлезимина — подпоручика, който ги обучаваше.

— Бѣрзо усвоявате талима — приомитѣ. Види се, въ училището се упражнявате, — казвашъ офицерътъ.

— Хайръ, ефенди. Въ училището не ни учатъ такива нѣща. Дето казвате, че бѣрзо сме усвоявали талима, това е зашто ние българитѣ много обичаме да играемъ на хоро, — отговори нашия съседъ Василко Духлевъ.

— Както и да е, важното е, че бѣрзо го усвоявате, туй то, — усмихваше се офицерътъ.

Когато пакъ започнаха да се обучаватъ момчета, а ние отъ страна имъ се любувахме, единъ приятелъ съ погледъ ми посочи прозореца на коницата.

— Виждашъ ли ония сгънати знамена, дето сѫ изправени до прозореца? Това сѫ бунтовнишки знамена. Едното е панагюрското.

Мѣстото му е тута да кажа нѣколко думи за това знаме.

Майка ми разправяше, че следъ потушаване на панагюрското възстание, говорѣло се, че башибоузуци отъ Кърджали и отъ околнитѣ села идѣли да ограбятъ българскитѣ махали въ града. Башибоузуците се явили горе край града, настѣдели на земята и гроздно думкали съ своятѣ малки тѣланчета. Съ такива тѣланчета, направени отъ кожа, опъната на пръстена паница, казватъ стари хора, едно време били думкали прочутитѣ кърджалии и даали, когато сѫ върлували изъ България.

„Ние, казва майка ми, заключихме добре пѣтната¹ врата и отидохме у съседитѣ, оттамъ да гледамъ вътъ какво става. Башибоузуците още седѣха. Нѣкога турци отъ града бѣрзо отидоха по тѣхъ. Подиръ малко, тѣланчетата се чуха по-близо и башибоузуците минаваха предъ нашитѣ погледи. Най-напредъ вървѣше единъ снажентъ турчинъ съ знаме, после тѣланваритѣ и следъ тѣхъ башибоузуците, които вървѣха башибоузушки, т. е. безъ редъ. За наше щастие, подухна² зѣтъръ и знамето се разтвори.

— О, Божичко! Вижте, вижте левът на знамето. Това е панагюрското знаме, — възхитена казала сестра ми.

Всички, продължаваше майка ми, проковахме погледи на знамето, което все се разтваряше отъ вѣтъра и се виждаше левът изправенъ на заднитѣ крака. Башивозути заведоха въ конака, дето каймакамина имъ прочель една телеграма отъ Одрийския валия, че, ако направяте нѣщо на града и ако не си отидатъ веднага по домовете си, съ глаговитъ си ще отговаряте. Още сѫщата вечеръ пристигна отъ Одринъ войска и ги принуди да си отидатъ*.

Знамето оставили въ конака.

Като става дума за това знаме, мисля, ще биде интересно да се знае, какво е писано за него въ юбилейната книжка, издадена по случай 25 годишнината отъ възстановието.

„При разбиването на Панагюрище, главното знаме, шито отъ Райна, падна въ ръцетъ на хасковските башибозути, които съ голъмъ триумфъ го отнесли въ Хасково. Тамъ тъг побили въ двора на конака, викали тогавашния владишки намѣстникъ, архимандритъ Хрисантъ, да имъ прочете надписа „Свобода или смърть“ и го оставили на съхранение. До дожажданието на руситъ, знамето е стоеало въ конака, а по-после се предполагало да е изгорело съ самия конакъ.“

Панагюрското знаме, работено отъ Райна попът Футекова, бѣше отъ кадифе, обемаше около два метра дължина и единъ и половина метъръ ширина. На едната му страна се виждаше ушитъ съ злато голъмъ левъ, колкото едно тело, подъ краката на лева се виждаше стъпканъ полумесецъ. Отъ горе на лева имаше надпись: „Свобода или смърть“. На другата страна на знамето имаше тежъ левъ, сѫщата голѣмина. На едната страна на лева бѣше написано буква „П“, а на другата буква „О“, което значи: „Панагюрски окръгъ“. На краищата на знамето имаше голѣмии златни топки. Стойността му възлизаше на четиредесет наполеона. Още едно знаме е имало въ Панагюрище, ушито въ Карлово отъ сестрата на Василъ Левски, Мария. То бѣше отъ атласенъ платъ. На едната му страна фигурираше добре изрисуванъ левъ, а на другата надпись съ златни букви: „Свобода или смърть“.

Насъ никой не ни накара да се обучаваме като турски войници, па и нѣмаше кой да следи за това нѣщо. Като видяхме каква бѣркотия бѣше това турско военно учение, излъзохме янънъ на полето и оттамъ, презъ дола, се упътихме за у дома.

— Ей, качаци! (еъ, дезертери!) кѫде бѣгате? —каза на съмѣхъ единъ познатъ, който ни срѣща.

Три дена наредъ българитъ ходиха на учение, три дена бѣха турски войници и още 300 дена да ги викаха, доброволно щѣха да отиватъ, но не отъ общичъ къмъ това обучение, а защото, като войници, турцитъ ги гледаха съ доброоко. Сега българитъ лесно влизаха въ разговоръ съ нѣкакъ тури, които не се стѣсняваха да казватъ истината, че руситъ идатъ.

— Е, кардашъ (е братя), нашето царство е вече свършено. Плѣщенъ падна, сега на Шипка има бой и московецътъ иде, и какъ? — хвърчи. Вие не се страхувайте, той за насъ иде. Су-гюдю, бурдадъръ (на Водици — Богоявление, е тука), — казавъ единъ отъ разбраниятъ тури.

Че руситъ войски идатъ, нѣмаше съмнение. Това се забелязваше ясно по посрещнатите лица на турцитъ, които бѣха неспокойни и явно се готвѣха заново да бѣгатъ въ Одринъ. Не бѣше време за криене, па и не можеха да се криятъ. Отъ зимницаятъ топовнитъ гърмежи на Шипка ясно се чуваха.

Турцитъ бѣгатъ.

Не усетихме какъ минаха коледнитъ празници. На 29 и 30 декември турското население вкупомъ започна да бѣга. Плътищата за Харманли и за гарата Раковски бѣха изпълнени съ коли и добитъкъ. Всъки бѣзъмѣре чашъ по-скоро да се качи на трена и да пристигне въ обетованата земя — Одринъ.

Българитъ сѫщо не стоеша съ скръстени ръце. Всъки бѣзъмѣре да скъпта стока или покъщина на безопасно място. Магазинитъ въ чаршията бѣха препълнени. И ние занесохме въ мазата на вуйчо ни Хаджи Иванчо и нѣколько чуvalи съ дрехи. Всъки си приготвяше повече храна, защото никой не знаеше какъ ще очаква. Може би, си мислехме, ще бдѣмъ заставени да стоимъ затворени по кѫщите си.

На 30 декември наддесчерь се пръсна слухъ, че на другия денъ, каймакаминътъ съ всички чиновници, т. е. турското правительство, щѣль да напушта града. Значи градътъ остава на произвола на сѫдбата. Това само смути българитъ и нѣкакъ отъ тѣхъ отидоха на конака да питатъ каймакамина какво да правятъ, да бѣгатъ ли и тѣ.